

„Része az életnek legtávolabbi csillagok minden egyes atomja. [...] Helyettem gondolkodott Arisztotelész, s értem énekelt Homérosz. A szó misztikus, legmélyebb értelmében értem szenvedett keresztalált Jézus, mint

58 N. Szabó Judit-Eszter

A KÉK HÁROMSZÖGEK MÍTOSZA

Bogdán László *Ricardo Reis*

Tahitin című könyvéről

ahogy ama több ezer éves indián mítosz is része életnek, amelyről semmit nem tudok. Konfuciusz is mostani létezésem készítette elő, megfogalmazva morális tanításait. Létezett valamikor a kezdetekkor egy ember, és feltalálta a tüzet, éltek mások, akik feltalálták a kereket és az íjat, ezért is lehetek az, aki vagyok...”¹

Bogdán László kötete a portugál Fernando Pessoa (1888–1935) által kitalált Ricardo Reis hajóorvos egyre misztikusabbá váló életéről szól, melynek fikatív tetőpontját a szerző a Gauguin által fémjelzett Tahiti festői szigetére helyezi. Noha a regény 1936-ban, a második világháborút előkészítő érában játszódik, a főhős Ricardo Reis továbbélve teremtőjét archaikus emberek közé vonul el felfedezni (mostmár) autonóm önmagát.²

A közel nyolcvanhat álneven és stílusban komponáló Pessoa szubjektumának határait alteregóiinak kitalált életrajzával, identitásával igyekezett tágitani. Heteronimáinak önállósított élete főként önmaga legitimitását célozta, hogy teremtményei által ráismerhessen saját valójára.

A portugál államcsínyt követő diktatúrát szarkasztikusan bíráló Fernando Pessoa egy azt követő *clairvoyance*-i pillanatban teszi magáévá a keleti metafizika fent idézett alapigazságát, amikor lemond nemzete boldog jövődjének víziójáról. Önámítástól lecsupaszítva nyilatkoztatja ki, hogy az emberben minden absztrakt történelem megfogható materialitássá lényegül, a hamis tényektől szétszabdalt törtrészek minden politikai szeszélytől függetlenül az individuumban egyesülnek.

Bogdán László karakterformáló érzékenységének köszönhetően (melynek révén a heteronimák egyéniségének teljes értékű bemutatását olvashatjuk), belátható, miként is érheti el szellemi síkon Pessoa az idő fent idézett ciklikusságának nietzschei rejtélyes mítoszáét. Az ugyanis, ahogy alteregói is vélekednek a világ sokdimenziós mélységéről, önmagáról az időről, feltalálójuk burkolt tükörképét is adja. Hiszen a regényben szereplő heteronimák kollektívája megrázó misztikus tapasztalások résztvevőjévé válik,

számukra is egyre egyértelműbb igazsággá válik Pessoa tisztánlátó kinyilatkoztatása.³

Nem lehetetlen tehát, hogy a mágikus világszemlélet fele hajló valamikor legszkeptikusabb, legracionálisabb heteronima páfordulása (a főszereplő Reis személyében) éppen ezért nemcsak Pessoa, hanem 59 közvetett irodalmi felhasználójának, Bogdán Lászlónak is önmegvalósítását, összetett világlátását szolgálja, modellálja. Hiszen a szerepjátszás gesztusát is a többperspektívás önértelmezés ösztöne hajtja, amely egy (a Bogdán Lászlótól ismert Csáth Géza-szerephelyzetétől kezdve Ezra Poundén, az önmagát idéző orosz Vaszilij Bogdanovén keresztül Ricardo Reiséig) egyre inkább Bogdán írói stílusát domináló önreflexív játékos gyakorlattá minősül.

„A költészet regényének indult, de a személyiség egzisztenciális problémáinak elemzésével átváltott szerelmi, nevelési, majd utazási regénybe, végül katasztrófátörténetbe.”⁴ Elemzi munkáját ekképpen az író utalva arra, olyan műfajteremtő művet tisztelhetünk könyvében, melyben szintézisként van jelen önreflexív szereplőre – önismeret-ontológia – eszkatológia – fantasztikum – mágikus realizmus stílusegyüttese.

A *hold arca* című első rész a monarchista Ricardo Reis modorában írt versek ciklusát tartalmazza, akit Pessoa királypártiság vádjával kiűzetett Luzitániából, a Portugál Köztársaságból, Brazíliába. A klasszikus metrumokra, tematikára hajazó, ugyanakkor materialista, racionális leírásokra törekvő költő, mint „a francia felvilágosodás kései, meggyőződéses híve”, minden eddigi igyekezete szerint józan értelmével próbálta leírni a világot. Azonban J. L. Borges hajófosztogató ötletével vagyont szerezve Tahiti szigetére költözik, ahol megdöbbentő események hatására egyre fogékonyabb lesz az okkult, bizarr, transzcendens értékek iránt. A Hold arcának nevezett bálványt meglátogatva különös álmok és andalító dallamok kísértik lépten-nyomon, melynek hatására magához hívja költőtestvéreit, így egyben megalkot egy régóta áhított költői falansztert. A meghívott heteronimák, akik Fernando Pessoa halála után önállósították magukat, a következők: Álvaro de Campos, a szabadvers példás művelője; Antonio Mora, a kritikus; a filozofikus Tejve bárója; Bernardo Soares, *A kétségek könyvének* írója; Vicente Guedes, az *Idegenség* erdejének szerzője; A. A. Cross, az avantgárd és Alexander Search, az enigmatikus-ezoterikus költő; illetve Jorge Luis Borges argentin és Howard Philips Lovecraft amerikai írók.

A Gauguin számára oly elbűvölő fénysziget a kőszobornál tett látogatás következtében megtelik nyomasztó, *ősi szorongással*⁵ (ennek következtében a *Nevermore* című festménybe is számos saját indíttatású félelmét

projektálja Reis – 37-38. o.). A maorik politeista szertartásossága, babonás félelme a kőarctól, valamint a holtak szellemeinek erejétől való rettegetése folyamatosan járja át Reis minden ízet is, ezzel készítetve társai sürgető meghívását. A száműzött költő mindamellett meggyőződéssel hiszi, és
60 *öreg*ek fenyegetik az emberiséget, akik szerinte a Hold arcán keresztül próbálnak a Föld vesztére törni. Párjával, Lídiával, ugyanis a *Nekronomikon* egyik szír változatára találnak kirándulásaik során egy görög rejtelmes sziget romos Dionüszosz- szentélyében, mely előző korokból itt rekedt polip-pók-hárpia jellegű *mérhetetlen vénekről* számol be.

Az eddigi szövevényes történet lírai-költői levélregényes formából bontakozik ki, nem kis odafigyelést igényelve a jegyzetapparátus követésében. Az író a következetes jegyzeteléssel mintegy a realitás tévképzetének csapdájába ejti olvasóját, azzal kecsegtetve, hogy létezik végső megértés, ha utánajár az utalások igazságának. Amint a befogadó a parciális megértés örömeivel elér a mű második, regényes részéhez, onnan már jóval könnyebb dolga van, hiszen az asszociációk művészi dzsungelén tett értelmezői fáradalmi halmozottan térülnek meg. A kimerítő megértés azonban márcsak a téma mágikusan realista volta miatt is ellehetetlenül, nem is beszélve a retrospektív olvasatok új és új jelentések felfedező lehetőségéről.

A *Polinéziai útvesztő* című második részben megszületik maga az elbeszélő történet. Itt áll össze ugyanis metonimikus folyamattal az első rész metaforikus-asszociatív gondolathalmaza kronologikus narrációval jellemezhető regénnyé (bár számos visszacsatolás értékű kitérő történik benne a referencialapnak számító első részre is). Egyszeriben magyarázatát kapjuk az édeni élettér felbecsülhetetlen anyagi fedezetének, explicit felvilágosítást kapunk Pessoa heteronimáinak keletkezéséről, egymáshoz való viszonyáról, majd megérkezik a levelek útján meginvitált költőhad, illetve Reis várvárt szerelme, Lídia is. A regény bonyodalmának kifejtésében nyomon követhetjük továbbá a költők párválasztásának folyamatát, amint elbűvülő maori lányokkal lépnek frigyre, majd szerelmeskednek a csodálatos sziget kökény kék miliójában. A bálvánnyal való veszélyes találkozás izgalommal teli előkészületeit olvashatjuk, a többszöri viszontagságos szellemidézést, miközben a helybéliek babonás hitével, teremtésmítoszaival ismerkedhetünk meg (az Areoik mítosza: 142–143., *Taroa és a hold*: 145–146.). A Hold arcával való majdnem végzetes találkozás újabb misztikus szálakat indít leágazni a történetzövésből, mely során álom és szuggesszió határan többször Vineta, a Balti-tengeren elsüllyedt város toposza kísérti a főhőst és társait. Mielőtt azonban a megzavart *vének* pszichés befolyása megőrdítené a társaságot, kiderül, a Reis birtokában levő varázstükör meg tudja óvni őket az ártó démoni erőktől.

Hogy végül miként ér véget a történet, az a *Tahiti fekete fűzetből* című harmadik rész versciklusainak utalásai közt van elrejtve, ahol ismételt inter-

textuális, -mediális viszonyok lábjegyzetes rengetegéből tájékozódva búcsúzhat el az olvasó Bogdán László Reis-alteregójától.

A történetészövés folyamán számos jelentékeny szüspansz növeli a fantasztkus események feszülttségét. Sajátos rituális írásmódra ismerhetünk a körkörösen ismételt apróbb epizódok szereplőről szereplőre való újramesélésében, melyekben mintegy az élőbeszédszerűség légkörébe varázsolódik bele az olvasó. A tény, hogy nem egymondatos öszszegzés formájában utal az elmúltakra az első személyű narrátor, hanem minden eseményt újra elénk vetít (azon szereplők kedvéért, akik nem voltak jelen a történetekkor), e „látványkonyhai” fogással az implicit olvasó is kvázi-szerzővé avanszálódik.

A szóáradat örömeinek élvezetével Bogdán László rituálévá teszi a folyamatos felidézést, sajátóságos mítoszi ízt ad az alkotásnak. Az ismétlésnek ugyanakkor újabb összefüggéseket feltáró jellege is van, hiszen minden egyes alkalommal új részletek, új viszonyulási rendszerek tapadnak hozzá az alapeseményhez. A kék háromszögekbe vetett hit többszöri motivációja, a *Hold arcánál* tett látogatás, a szellemidézések eseményei, az erdélyi Drakula-látogatás, a görög sziget rejtelméi, a tibeti barlang, a perui farsang leírása leitmotívumokká válnak. A narratológiai furfang, virtuozitás a mítosz születésének, továbbbszövésének ősi mechanizmusát égeti önkéntelenül is belénk. Ehhez hasonló a szigetlakó bennszülöttekben elindított mitologizáló folyamat is a mágiikus öszszetételű, idegenekből álló társaság élete láttán (a maga alakította varázslatos színházzal együtt 324.). Hiszen a mantraként ismételt szövegrészek, rémálmok, események új és új előadói érzelmekkel, a csoport viszonyulásainak rezgéseivel telítődnek, ettől válva egyre csiszoltabbá, értékesebbé, mitopoetikus korokat idéző mondáink, varázsmeséink hasonlatára.

Az Uroborosz jelképe többször is felbukkan a számtalan szimbolikus utalásokkal teli szövegkorpuszban (Reis mitologizáló írói habitusához hűen). Ahogy a heteronimák által alapított költői falanszter és a *Hold arcának* közös harca egy isteni indíttatású legendává válik a maorik szemében, éppen úgy nyomja rá bélyegét a szövegszintű mítoszformálás saját sorsuk alakulására. Ahogy az időt szimbolizáló kígyó beleharap saját farkába, ekképpen ugyanazon hitrege visszakanyarodik saját nyelvezetének mitológikus lenyomatába.

Öszszességében a *Ricardo Reis Tahitin* az írás, a történet megírhatóságának művészi-intellektuális problémáját tematizálja a szabad versek közrefogó metaforikus kapcsolataival, majd az írói versenyek, az indulatfoszlányok mentén elinduló költők kísérletei, az önkifejezés, a rejtély kulcsának keresésének megírhatósága révén.

A varázstükör egyik angyali teremtője védelmét biztosítva a következőket ajánlja a meg nem nyugvó keresőknek, miközben arra kéri őket, ne zavarájk többé a föld alatti démonokat: „Szabadon élhettek szenvedélyeteknek, a költészetnek... A költészet csoda – mondja még és vonalszerű szája
62 újra valami bizzarr mosolyfélére húzódik –, minden rendelkezésünkre álló erővel óvni, védelmezni kell. Sok, nálatok összehasonlíthatatlanul magasabb szellemi színvonalon álló faj nem is ismeri.”

Az írás kedvéért összegyűlt társaságot maga Pessoa szelleme is arra inti, ne töltsék hamis fantazmagóriákkal drága idejüket, noha paradox módon éppen ő érzett leginkább affinitást a misztikus bölcselet iránt. Lídia, a társaság médiuma is ellenvetését fejezi ki a hosszan tartó, egyre veszélyesebb túlvilági kutatással kapcsolatban, hiszen ő maga is megtapasztalta: a költészet művészetével könnyen lenyűgözhető a túlvilág szellemei.

„A vers amúgy kegyelmi állapotban születik. Ajándék... A regény elsősorban munka, az ember évekig ír egy könyvet, közben sokat változik körülötte minden, ő is, a világ is, de neki fenn kell tartania, bármi áron, a regény eredendő atmoszféráját, tartania kell a hangot. Ez igényel egyfajta örültséget, de egyfajta aszketizmust is.”⁶

A kegyelmi állapotban születő vers, az írás felszabadító, értékes terapeutikus jellege felbecsülhetetlen úgy az írás rítusáért született heteronimák, mint Bogdán László számára.

Fogadjuk hát az ezen műfajteremtő kötetet mint kegyelmi ajándékot, mely Fernando Pessoa idézett bölcsességét, Ricardo Reis megismerésbe vett hitét és mitologikus írói hagyományát, a maori őslakosok mítoszteremtő tisztaságát, a Bogdán László-i versek spontaneitását, a történet fantaszti-kusságának transzcendens hitét és aszketizmusát nyújtja. Tegyük ezt úgy is, ha az ajándékba kapott misztikus élményektől ittasultan „korunk skizofrén, távirati stflusában” tudunk csupán megszólalni.

¹ Pessoa *Anarchizmus* című szövegét idézi Borges a mester egyik rögtönzött, élőbeszédben előadott változatának formájában egy regénybeli beszélgetés során. (412. old.) Ezek a filozófikus írói műhelyek, filozófiai vitaindítók, már maga az idilli milió is Platón akadémiaját idézi.

² Reis hermeneutikai örökéletiségének előzményét José Saramago portugál írónál találjuk (*Ricardo Reis halálának éve* – 1984).

³ Ld. Antonio Mora cikluselmélete a tízezer évente ismétlődő történelmi korokról, a történelem mulandóságáról (135.), illetve gondoljunk a falanszterben jelen levő J. L. Borges kronologikus időt megtagadó írására (*A cikluselmélet*, 1987), melyet a racionalitással nem megragadható végtelen regresszióval, örökkévalóságokkal, körkörös visszatéréssel cáfol.

⁴ Farczádi Botond: *Az életem: versenyfutás az idővel – Beszélgetés a hatvanéves Bogdán Lászlóval. Helikon*, XIX. Évfolyam, 2008. 17. (511.) szám – szeptember 10.

⁵ Ld. Pessoa, Fernando: *Ez az ősi szorongás* (Európa, 1969; Magvető, 1998)

⁶ Farczádi Botond: *Az életem: versenyfutás az idővel – Beszélgetés a hatvanéves Bogdán Lászlóval...*